

Cristòfor Colom o l'audàcia de gosar saber

Autor: Hector López Bofill

Data de publicació: 25-03-2019

Aquesta setmana l'editorial Libbooks fa arribar a les llibreries la reedició del llibre d'En Jordi Bilbeny «Cristòfor Colom, Príncep de Catalunya», que Proa va editar al 2006 i va descatalogar tot seguit, just quan més interès havia desvetllat. Us n'oferim el pròleg de l'Hèctor López-Bofill, professor de Dret Constitucional a la Universitat Pompeu Fabra, per si llegint-lo us feia venir ganes de comprar-lo i assaborir-lo.

L'audàcia és una de les virtuts més admirables. Ho és en l'àmbit de l'acció històrica, com la que va instigar Colom a embarcar-se en els seus viatges transoceànics, i ho és també en el desenvolupament d'un projecte intel·lectual, com s'esdevé en la recerca que Jordi Bilbeny ha impulsat des de fa dècades en la reinterpretació del nostre passat en general i en l'anàlisi de la identitat de l'Almirall en particular.

Com a punta de llança del ressorgiment científic i humanístic que va representar la segona meitat del segle XV, a Colom ben bé se li pot aplicar la màxima que recomanarien els il·lustrats tres-cents anys després en plena eufòria de la voluntat d'entendre el món: *sapere aude* –gosa saber–, una màxima que també s'estén a la infatigable tasca d'investigació històrica que marquen les iniciatives de Bilbeny, com aquest llibre que ara proloquem, tal vegada la seva primera gran obra en la qual ja es troben presents totes les preocupacions que travessarien els seus textos posteriors.

El filòsof de la ciència Thomas Kuhn al seu assaig *L'Estructura de les Revolucions Científiques* (1962) exposava que els grans canvis de paradigma en el progrés científic eren sovint impulsats per persones marginals dins la comunitat científica, fossin joves o fossin persones que no havien estat integrades al sistema institucional en el qual es desenvolupa la ciència establerta com ara les universitats. Kuhn semblava suggerir així que sols des d'una mirada aliena a l'estructura de poder construïda al voltant d'un determinat saber es podia promoure l'evolució d'aquest saber a través d'un discurs diferent que rebutés les conclusions assumides pels ortodoxos. Si el plantejament de Kuhn fou enunciat en relació a les anomenades ciències naturals, amb uns factors de verificació empírica molt determinats, què

no succeiria en relació a les ciències socials i molt concretament en la història, que no deixa de ser un discurs sobre el poder escrit per aquells que controlen el sistema institucional?

D'ençà que vaig descobrir l'obra de Bilbeny, i específicament el llibre que el lector té ara a les mans en una nova edició, Cristòfor Colom. Príncep de Catalunya, que sempre he associat la figura de l'autor a un d'aquests agents de qui parlava Kuhn situats fora de l'estructura hegemònica de generació de discurs científic, però, a la vegada, amb capacitat de projectar una mirada completament nova en l'anàlisi del passat i, en particular, de la Catalunya de la primera modernitat. No és estrany que l'esmentada audàcia de l'investigador hagi suscitat o bé el complet menysteniment, o bé una allau de crítiques acerbes per part de tot un espectre de veus situades en alguna posició de poder en el teixit acadèmic o historiogràfic. Bilbeny els commina –i, de fet, ens commina a tots aquells lectors interessats en la interpretació del passat encara que no en siguem especialistes– a revisar les premisses bàsiques en les quals havíem estat formats. Aquesta és una operació que no sols fa trontollar el discurs històric exercit des del poder polític que representa l'actual Regne d'Espanya (el qual comença a arrencar en la unió dinàstica entre Isabel I de Castella i Ferran II d'Aragó contemporània als avatars de Colom), sinó que també suscita inquietuds en espais acadèmics més allunyats del poder estatal i més arrelats a Catalunya els quals, amb tot, també es veuen impel·lits a defensar una plaça de poder per bé que sigui minsa.

En aquesta tessitura la primera recomanació que caldria formular abans d'escometre qualsevol treball de Bilbeny és el de provar d'aproximar-s'hi amb la mentalitat el més oberta possible i amb el gest de posar en suspens els prejudicis estratificats al llarg de segles de consolidació del discurs ortodox. I, en aquest sentit, la manera més pertinent amb la qual el lector compta per assumir o rebutjar la credibilitat de la proposta de Bilbeny és (a banda de llegir els textos, cosa que ben segur que molts dels seus detractors de l'acadèmia no es molesten a fer) analitzar les fonts –la matèria primera– que Bilbeny empra en la fonamentació de les seves afirmacions. És sobre aquest darrer punt que voldria fer una sèrie de consideracions. En la meua condició d'aficionat a la història no puc entrar a avaluar els materials historiogràfics que Bilbeny cita en les seves hipòtesis sobre la identitat de Colom. En canvi, en la meua condició d'estudiós del dret públic català anterior a 1714 (també ho sóc de dret públic català vigent en relació al sistema de la Constitució Espanyola de 1978 i de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya 2006, però això ara és secundari) sí que puc afirmar que Bilbeny fonamenta les seves tesis en la doctrina més solvent que abasta historiadors i historiadores del dret de gran vàlua com ara Víctor Ferro, Josep Maria Font Rius, Jesús Lalinde Abadía, Alfonso García-Gallo i, més modernament, Isabel Sánchez de Movellán. En aquest sentit, trobo especialment afortunat que Bilbeny hagi tingut la intuïció de fonamentar una de les tesis principals del llibre, a saber, que el títol de virrei assignat a Colom proporciona indicis sobre els seus orígens, en la descripció que d'aquesta institució va formular Víctor Ferro, un dels meus mestres i, probablement, un dels més grans estudiosos del dret públic català de tots els temps (un personatge, val a dir ara que podem formular algunes reivindicacions intel·lectuals, també desplaçat per l'acadèmia malgrat el seu monumental treball *El Dret Públic Català. Les Institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*). És precisament a les pàgines de l'obra *El Dret Públic Català* de Víctor Ferro en les quals es condensen els trets principals de la figura del virrei (o lloctinent) que es deriven de la regulació constitucional catalana i que posteriorment es traslladaria a l'administració de les Índies a través de Colom. I vet aquí la clau de volta de la hipòtesi de Bilbeny fonamentada en aquest rerefons institucional: com fou possible que Colom demanés als Reis Catòlics assumir el títol de virrei i de governador general de les terres que descobrí a partir d'una fórmula d'administració pròpia de la Corona d'Aragó i que no existia a la Corona de Castella per bé que era aquesta darrera la patrocinadora del projecte? Segons Bilbeny, la resposta a aquesta pregunta passa forçosament per la constatació del fet que Colom mantenia una relació de familiaritat amb el sistema institucional de la Corona d'Aragó i específicament a Catalunya, i això era així a causa dels seus orígens i de la seva biografia anterior al descobriment que difícilment coincidiria amb la del Cristoforo Colombo genovès.

Com atentament apunta Bilbeny, la manca de coherència alhora d'invocar una institució paradigmàtica del règim de govern de la Corona d'Aragó per part d'un suposat genovès en una expedició aixoplugada per una Castella en la qual es desconeixia la figura del virrei ja havia estat apuntada per historiadors com Vicens Vives, Fernández Duro o García Gallo, però cap d'ells acaba de tibar del fil d'aquesta circumstància que, en canvi, Bilbeny, en el gest audaç que abans lloàvem, porta a les seves darreres conseqüències: a saber, que si Colom va reclamar aquests títols als Reis Catòlics amb plena consciència del que significaven i de la màxima dignitat que representaven (la d'esdevenir l'alter nos del Rei) era perquè Colom era català i d'ascendència noble, bregat amb el tractament amb monarques i amb l'estament aristocràtic del seu temps i coneixedor profund de la seva estructura institucional, un context que s'allunya molt dels orígens plebeus atribuïts a l'Almirall per la versió canònica de la seva biografia.

Val a dir que, en relació amb el virregnat, Colom demanda que se li atorgui aquest títol amb unes peculiaritats que, si bé presenten una certa singularitat no són del tot desconegudes en dret públic català tal com insinua Víctor Ferro. Certament, aquest autor recorda que normalment el càrrec de virrei o lloctinent era limitat en el temps a un període de tres o cinc anys tot i que els mandats de període indefinit no eren aliens a la tradició jurídica catalana. És justament aquesta variant de la regulació de la institució virregnal la que Colom busca com a retribució en el cas d'obtenir èxit en

la seva empresa: que la condició de delegat del Rei a les Índies li sigui vitalícia i hereditària en la seva família, petició que acaba essent consentida per la Corona a les Capitulacions de Santa Fe i en la qual Bilbeny hi veu l'origen dels intents del poder de la monarquia per difuminar la identitat de l'Almirall a partir de la seva mort ja que l'estrangeria de Colom tindria repercussions en la validesa de les clàusules de la capitulació i, en conseqüència, amb la revocació del títol de virrei de les terres descobertes atribuït als hereus de Colom.

En qualsevol cas, el que m'interessa destacar és que Bilbeny proposa una tesi plausible per arribar a la conclusió de la catalanitat de Colom basada en un estudi profund d'una institució de dret públic català de la baixa edat mitjana i de la modernitat que compta amb el suport de la doctrina jurídica més acreditada. Això, òbviament, no confirma amb plenitud la veracitat de la hipòtesi sobre la identitat de l'Almirall, però obre un camí en la seva investigació que, com a mínim, caldria tenir en compte per la comunitat científica sense que es pugui rebutjar a limine i, com es fa sovint, sense cap mena d'argument d'aquests que tan se li exigeixen que Bilbeny desplegui.

Un fet interessant que ha transcorregut d'ençà de la publicació de la primera edició de Cristòfor Colom. Príncep de Catalunya és que la catalanitat de Colom ha estat suggerida des d'altres àmbits, fins i tot en aquells que passen per associar-se al discurs de l'acadèmia, com succeí quan Charles J. Merrill, professor de llengües a la Universitat de Mount Saint Mary (Maryland) va plantejar en el seu estudi *Colom of Catalonia: Origins of Cristopher Columbus revealed* la possible identitat catalana de l'Almirall tot basant-se en l'anàlisi lingüística dels seus quaderns de bitàcola i d'altres manuscrits del qual es derivava una interposició de lèxic, d'expressions pròpies i de signes de puntuació propis d'un catalanoparlant (tesi que també ha sostingut la professora Estelle Irizarry). La qüestió que ens afecta ara és que, tot i arribant a la mateixa conclusió per una via diferent (l'estudi de les institucions) Bilbeny es va avançar a Merrill i a Irizarry en la defensa de la catalanitat de Colom tot havent de suportar un allau de desqualificacions molt més agres per part de l'estament acadèmic nostrat que els citats autors estrangers. El fet curiós és que si les conclusions de Merrill, Irizarry i d'altres confirmen les intuïcions de Bilbeny, ¿per què, en comptes de reconèixer a Bilbeny el mèrit d'haver avançat en una investigació que pot estar en la línia correcta, els sistemes establerts de coneixement s'han dedicat a menystenir-lo, en el millor dels casos i, en el pitjor, a negar la mera existència de la seva recerca? La resposta a aquesta pregunta ens portaria molt lluny, tal com també va intuir un dels més grans filòsofs del segle XX, Michel Foucault, en la relació entre el poder i la creació dels discursos sobre el saber (i, en particular en la creació de les estructures acadèmiques i reclutament del seu personal com a eina de reproducció del saber i del poder) que és precisament la idea fonamental que bateja en les intuïcions de Bilbeny projectades a la reinterpretació de la biografia de personatges concrets de la història europea que s'associen a la catalanitat, en concret: la irrupció del poder per reescriure la història a la seva conveniència. Les afirmacions de l'autor a aquest respecte i la base documental i empírica que estintolen els seus plantejaments podran ser més o menys exactes o més o menys discutibles, però, sigui com fóra, el debat s'enriqueix amb la recepció tant de la intuïció central que defineix l'obra de Bilbeny (l'ocultació del passat a través dels mecanismes de poder) com de les experiències específiques que es presenten com a prova de càrrec de la idea general sobre història i poder.

Al cap i a la fi deixem enrere els prejudicis (sempre una manifestació d'ignorància) i que sigui el lector —especialitzat o no— aquell que jutgi.

Hèctor López Bofill
Altafulla, 5 de febrer del 2019.